

Wojciech Hanus
Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie
ORCID 0000-0003-0375-5663

„CHOĆ NAWET W LUDZKIM ROZUMIENIU DOZNALI
KAŻNI, NADZIEJA ICH PEŁNA JEST NIEŚMIERTELNOŚCI”¹.
SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU PAMIĘCI
NARODOWEJ W ZWIĄZKU Z UROCZYSTĄ BEATYFIKACJĄ
RODZINY ULMÓW

17 grudnia 2022 r., a więc 19 lat od wszczęcia procesu beatyfikacyjnego Rodziny Ulmów, papież Franciszek zatwierdził dekret o ich męczeństwie i upoważnił Dykasterię Spraw Kanonizacyjnych do jego opublikowania, co oznaczało, że wkrótce Józef i Wiktoria oraz ich siedmioro dzieci zostaną beatyfikowani². Ta polska rodzina została bestialsko zamordowana 24 marca 1944 r. w Markowej przez niemieckich żandarmów z posterunku w Łańcucie za pomoc udzieloną Żydom. Ulmowie przypuszczalnie w grudniu 1942 r. przyjęli pod swój dach osiem osób z rodzin Didnerów, Grünfeldów i Goldmanów³. Józef i Wiktoria, niosąc im pomoc, mieli świadomość ogrom-

¹ Mdr 3,4. Cytat ten został użyty na jednej z plasz wystawy „Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów”.

² 14 II 2023 r. archidiecezja przemyska poinformowała, że beatyfikacja Rodziny Ulmów odbędzie się 10 IX 2023 r. w Markowej.

³ Historia Ulmów oraz ich śmierci jest obecna w polsko- i obcojęzycznej literaturze, zob. m.in. M. Szytma, *Sprawiedliwi i ich świat w fotografii Józefa Ulmy*, wyd. 3, Warszawa 2023; *idem, The Righteous and the Merciful. The Rescue of Jews by the Poles and the Tragic Consequences for Ulma Family from Markowa*, Warsaw 2023; W. Burda, *Ku szczytom świętości*, Przemyśl 2023; A. Bugała, *Ulmowie sprawiedliwi i błogosławieni*, Kraków 2023; *eadem, Ulmowci. Po stopach prwej blahoslavennej rodiny*

nego ryzyka⁴. W ich przypadku, jak wskazują dokumenty zgromadzone przez historyków oraz przez księży prowadzących proces beatyfikacyjny, ewangeliczna miłość bliźniego przezwyciężyła strach, a wzmocniła heroizm oraz odwagę. Po raz pierwszy w historii Kościoła do chwały ołtarzy została wyniesiona rodzina, która poniosła śmierć za pomaganie Żydom w latach okupacji niemieckiej ziem polskich.

Uroczysta msza beatyfikacyjna, której przewodniczył wysłannik Ojca Świętego, prefekt watykańskiej Dykasterii Spraw Kanonizacyjnych kard. Marcello Semeraro, odbyła się w niedzielę 10 września 2023 r. w Markowej. W liturgii uczestniczyło ponad 30 tys. wiernych z Polski, Litwy, Ukrainy oraz USA. Eucharystię koncelebrowało ok. 1000 księży, 6 kardynałów⁵, 80 biskupów, w tym przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski abp Stanisław Gądecki, prymas Polski Wojciech Polak oraz główny organizator – metropolita przemyski abp Adam Szal⁶. Była to jedna z najistotniejszych ceremonii religijnych w Polsce w ostatnich latach, wydarzenie bez precedensu, gdyż do chwały ołtarzy wyniesiono całą rodzinę, w tym dziecko nienarodzone, będące w chwili śmierci w łonie matki⁷.

v dejinách Cirkvi, Košice 2023; P. Adrianik-Rytel, M. Tulli, Uccisero anche i bambini. Gli Ulma, la famiglia martire che aiutò gli ebrei Copertina flessibile, Milano 2023; eidem, Martyred and Blessed Together. The Extraordinary Story of the Ulma Family, Huntington 2023; J. Olwen, Maynard. No Greater Love. The Martyrdom of the Ulma Family, London 2023; E. Szulikowska, Markowskie bociany. Opowieść o bohaterskiej Rodzinie Wiktorii i Józefa Ulmów, Przemyśl 2017; eadem, Wiktoria Ulma. Opowieść o miłości, Kraków 2023; P. Tołpa, Samarytanie z Markowej. Błogosławiona Rodzina Ulmów, Kraków 2023; J. Ulma, Józef Ulma. Opowieść pisana życiem. O moim wujku „Ulmie” słów kilka, Kraków 2024; W. Hanus, Uniknęli kary. Ustalenia w sprawie Ericha Wildego, Michaela Dziewulskiego i Gustava Unbehenda, niemieckich żandarmów z posterunku w Łańcucie biorących udział w zbrodni w Markowej, „Nasz Dziennik”, 6 IX 2023 („Dodatek Historyczny IPN”).

⁴ Zob. *Trzecie rozporządzenie żydowskie o ograniczeniu pobytu w Generalnym Gubernatorstwie, 15 X 1941 r.*, [w:] *Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939–1945*, oprac. W. Bartoszewski, Z. Lewinówna, Warszawa 2007, s. 645–646.

⁵ Oprócz wysłannika papieskiego kard. Marcella Semerara byli to kardynałowie: Stanisław Dziwisz, Gerhard Müller, Kazimierz Nycz, Grzegorz Ryś i Robert Sarah.

⁶ W liturgii beatyfikacyjnej uczestniczyli przedstawiciele najwyższych władz państwowych: prezydent Andrzej Duda wraz z pierwszą damą Agatą Kornhauser-Dudą, marszałek sejmu Elżbieta Witek, premier Mateusz Morawiecki, a także prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Karol Nawrocki i jego zastępcy dr hab. Karol Polejowski, dr Mateusz Szytyma i dr hab. Krzysztof Szwagrzyk, naczelny rabin Polski Michael Shuchrich oraz wiceambasador Izraela w Polsce Shani Tayar.

⁷ Watykańska Dykasteria Spraw Kanonizacyjnych ogłosiła dziecko narodzone i błogosławionym, przyjąwszy, że urodziło się w czasie zbrodni w chwili męczeństwa matki. Zob. komunikat Dykasterii Spraw Kanonizacyjnych w Watykanie, 5 IX 2023 r., <https://www.causesanti.va/it/notizie/notizie-2023/nota-ulma.html>, dostęp 12 III 2024 r.

Prezydent RP Andrzej Duda, po ogłoszeniu przez Ojca Świętego Franciszka decyzji o beatyfikacji, 24 marca 2023 r. – w 79. rocznicę śmierci Rodziny Ulmów – w Markowej podczas obchodów Narodowego Dnia Pamięci Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką zainauguował działalność Komitetu Prezydenta RP ds. Obchodów Towarzyszących Beatyfikacji Rodziny Ulmów. Jego celem miało być upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie Rodziny Ulmów i budowanie wokół nich wspólnoty narodowej, a także przywracanie pamięci o Polakach ratujących Żydów w okresie okupacji niemieckiej⁸ (komitet zakończył działalność rok później, 24 marca 2024 r.).

Stojąca na czele tego gremium Grażyna Ignaczak-Bandyh, szef Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, podczas jednego ze spotkań organizacyjnych podała m.in. następującą przyczynę jego powołania: „Komitet powstał dlatego, żebyśmy skoordynowali i zebrali pod wspólnym szyldem i we współpracy różne dzieła, które są i jeszcze będą podejmowane. Wołą Pana Prezydenta było to, aby to ważne wydarzenie przeżyć w sposób wspólnotowy i narodowy. Sama beatyfikacja należy do strony kościelnej, nasze grono ma wspólnie przygotować natomiast wydarzenia towarzyszące”⁹.

Wśród licznych inicjatyw podjętych przez prezydencki Komitet ds. Obchodów we współpracy z Instytutem Pamięci Narodowej w 2023 r. należy wyróżnić organizację konferencji popularnonaukowych i wystaw. IPN przygotował dwie wystawy tematyczne – „Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów” i „Błogosławieni sprawiedliwi, albowiem...». Opowieść o Rodzinie Ulmów”¹⁰.

⁸ Z ramienia Kancelarii Prezydenta RP do komitetu zostali powołani: szef KPRP Grażyna Ignaczak-Bandyh, sekretarz stanu w KPRP Wojciech Kolarski i ambasador Polski w Watykanie Adam Kwiatkowski. Skład komitetu uzupełnili: Marzena Machałek – sekretarz stanu w Ministerstwie Edukacji i Nauki; Jarosław Sellin – sekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego; Piotr Rychlik – szef Służby Zagranicznej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych; Barbara Socha – podsekretarz stanu w Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej; Ewa Leniart – wojewoda podkarpacki; abp Adam Szal – metropolita przemyski; Mateusz Szytma – zastępca prezesa Instytutu Pamięci Narodowej; Władysław Ortyl – marszałek województwa podkarpackiego; Monika Krawczyk – dyrektor Żydowskiego Instytutu Historycznego; Adam Krzysztoń – starosta łańcucki; i Mirosław Mac – wójt gminy Markowa.

⁹ <https://dzieje.pl/wiadomosci/dzialania-towarzyszace-procesowi-beatyfikacyjnemu-rodziny-ulmow>, dostęp 28 XII 2023 r.

¹⁰ W odpowiedzi na zapotrzebowanie wiernych w kościołach, które przyjmowały relikwie błogosławionej Rodziny Ulmów podczas peregrynacji, powstała również wystawa pt. „Błogosławieni Ulmowie z Markowej” autorstwa dr. Pawła Rokickiego z Biura Edukacji Narodowej w Warszawie, która od 4 II 2024 r. pokazywana jest w różnych diecezjach rzymskokatolickich w Polsce oraz na świecie.

Pierwsza z nich – plenerowa – została przygotowana przez Oddział IPN w Rzeszowie. Jej pomysłodawcami byli dr Mateusz Szpytma, zastępca prezesa IPN, i dr hab. Dariusz Iwaneczko, dyrektor oddziału rzeszowskiego. Autorami scenariusza wystawy byli dr Wojciech Hanus (IPN Rzeszów), dr Maciej Korkuć (IPN Kraków) i dr Mateusz Szpytma. Za projekt graficzny, rysunki i skład odpowiadała Katarzyna Hudzicka-Chochorowska (IPN Rzeszów). Na wystawie wykorzystano kilkadziesiąt zdjęć i dokumentów, część z nich została użyta po raz pierwszy.

Uroczystego otwarcia ekspozycji 21 sierpnia 2023 r. przed Pałacem Prezydenckim w Warszawie dokonała Grażyna Ignaczak-Bandych¹¹, która w swym wystąpieniu podkreśliła, że wystawa ta „to w bardzo skondensowanej formie opowieść nie tylko o rodzinie Ulmów, ale także o Polakach, o tamtych czasach, o tym, że pomagali i płacili za to najwyższą cenę”. Szef KPRP wskazała również „optymistyczny akcent”: „to opowieść także o tych, którzy przetrwali”¹². Przemawiający po niej dr Szpytma zwrócił uwagę zgromadzonych na jeszcze inny aspekt: „W czasach okupacji funkcjonariusze niemieckiej władzy grozili śmiercią za to, co w wolnej Polsce było normalnością – przyjmowanie kogoś pod własny dach, gościnność, podzielenie się chlebem. Zwyczajne ludzkie odruchy Rzesza Niemiecka ogłosiła przestępstwem. Proste zachowanie człowieczeństwa stało się aktem odwagi”¹³. Jako kolejny głos zabrał dr hab. Iwaneczko, który zaprezentował ekspozycję. Tego dnia wszystkim przybyłym rozdano 20-stronicowy katalog *Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów*¹⁴ przygotowany przez Oddział IPN w Rzeszowie. Wystawę prezentowano do 7 września, następnie została ona przewieziona do Markowej, gdzie 9 września przed kościołem parafialnym pw. św. Doroty nastąpiło jej drugie otwarcie¹⁵.

¹¹ Wśród zaproszonych na otwarcie gości byli m.in. metropolita łódzki kard. Grzegorz Ryś i podsekretarz stanu w MRiPS Barbara Socha. Instytut Pamięci Narodowej, oprócz wymienionych już dr. Mateusza Szpytmy i dr. hab. Dariusza Iwaneczki, reprezentowali Marzena Kruk – dyrektor Archiwum IPN, dr Adam Pleskaczyński – dyrektor BEN, dr Maciej Korkuć – naczelnik OBUWiM IPN w Krakowie, a także liczni pracownicy.

¹² <https://www.pap.pl/aktualnosci/smierc-za-czlowieczestwo-rodzina-ulmow-wystawa-przed-palacem-prezydenckim-nasze-wideo>, dostęp 28 XII 2023 r.

¹³ <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/189552,W-Warszawie-zaprezentowano-wystawe-poswieconarodzynie-Ulmow.html>, dostęp 28 XII 2023 r.

¹⁴ Katalog można pobrać pod poniższym linkiem: <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/wystawy/20830,Wystawa-Smierc-za-czlowieczestwo-Rodzina-Ulmow-PLENG.html>, dostęp 31 X 2023 r.

¹⁵ W otwarciu wystawy w Markowej udział wzięli m.in. Karol Nawrocki, Mateusz Szpytma, Dariusz Iwaneczko, Ewa Leniart, Władysław Ortyl i ks. dr hab. Waldemar Janiga reprezentujący abp. Adama Szala.

„Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów” pokazywano także poza granicami państwa polskiego, m.in. w Konsulacie Generalnym RP w Nowym Jorku (otwarcie wystawy 23 sierpnia 2023 r.), w katedrze magistralnej pw. św. Justusa i Pastora w Alcali pod Madrytem (23 sierpnia 2023 r.), w bazylice św. Jana w Berlinie (9 września 2023 r.) oraz na dziedzińcu kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Wilnie (25 września 2023 r.). Prezentacja ekspozycji za granicą była możliwa dzięki Polskiej Fundacji Narodowej¹⁶.

Druga z ekspozycji – „»Błogosławieni sprawiedliwi, albowiem...«. Opowieść o Rodzinie Ulmów” – została przygotowana przez Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we współpracy z Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej. Pomysłodawcą także tej wystawy był Mateusz Szpytma, kuratorami zostali: Marzena Kruk – dyrektor Archiwum IPN, Mateusz Szpytma i Paweł Zielony – z Archiwum IPN, koncepcję wystawy opracowali Jarosław Kłaput i Marzena Kruk.

Wernisaż wystawy odbył się 9 września 2023 r. w Muzeum Polaków Ratujących Żydów w Markowej¹⁷. Podczas otwarcia głos zabrał dr Karol Nawrocki, który powiedział m.in.: „Rodzina Ulmów, ich życie i śmierć, wypełnia całe kazanie Jezusa Chrystusa na górze w Galilei. Stali się po prostu światłem świata i nadzieją całego świata na zachowanie człowieczeństwa w obliczu sytuacji, w obliczu hekatomby, pandemonium, jakie rozpętały Niemcy i Sowieci na terenie Rzeczypospolitej. To oni dzisiaj – podkreślił prezes Instytutu Pamięci Narodowej – wysyłają w cały świat sygnał, że można zachować człowieczeństwo pomimo tego pandemonium,

¹⁶ W ramach prowadzonej przez Polską Fundację Narodową kampanii informacyjnej mającej przybliżyć światu sylwetkę błogosławionych samarytan z Markowej wystawa „Śmierć za człowieczeństwo. Rodzina Ulmów” była prezentowana w szkołach polskich w USA. Trasę objazdową zainaugurowano 29 IX 2023 r. w Polskiej Szkole Sobotniej im. bł. ks. Jerzego Popiełuszki w Derby. Ekspozycja odwiedziła łącznie 22 polskie placówki edukacyjne w Nowym Jorku i innych miastach Wschodniego Wybrzeża Stanów Zjednoczonych. Projekt trwał do 25 III 2024 r., a ostatnim punktem na mapie była Sobotnia Szkoła Języka Polskiego im. Jana Pawła II w Bostonie.

¹⁷ Gości przywitał dr hab. Dariusz Iwaneczko – dyrektor Oddziału IPN w Rzeszowie. W otwarciu uczestniczyli dr Karol Nawrocki – prezes IPN, dr Mateusz Szpytma – zastępca prezesa, Waldemar Rataj – dyrektor Muzeum Polaków Ratujących Żydów, a także przedstawiciele władz samorządowych i duchowieństwa. Wśród nich m.in.: dr Ewa Leniart – wojewoda podkarpacki, Władysław Ortyl – marszałek województwa podkarpackiego, i Mirosław Mac – wójt gminy Markowa, ks. dr hab. Waldemar Janiga – reprezentujący metropolicę przemyskiego abp. Adama Szala, ks. Roman Chowaniec – proboszcz parafii pw. św. Doroty w Markowej, a także przedstawiciele służb mundurowych (straży granicznej, wojska i służby więziennej) oraz dzieci, wnuki i prawnuki rodzeństwa Józefa i Wiktorii Ulmów.

pomimo okrucieństwa i zła, bo na świecie wszystkie rzeczy mają swoją wartość, którą można zastąpić, dla której można znaleźć ekwiwalent, ale ludzka godność ma wartość, która wychodzi poza przestrzeń tego świata i rodzi się z Ewangelii, którą tak głęboko wyznawali”¹⁸. Z kolei dyrektor Kruk, zapraszając przybyłych do zapoznania się z ekspozycją, zwróciła uwagę na to, że z jednej strony ukazuje ona mord i tych, którzy go dokonali – niemieckich żandarmów, z drugiej zaś skupia się na tych, którzy w straszliwych czasach pokazali, czym jest człowieczeństwo¹⁹.

Wystawa miała kameralny charakter i nawiązywała do lokalnej kultury. Intencją autorów było zaproszenie zwiedzających do prywatnego świata Ulmów, umożliwienie im poznania atmosfery ich domu. Zaprezentowano modlitewniki i książki należące do Józefa i Wiktorii, pochodzące ze zbiorów potomków rodzeństwa Józefa Ulmy: Jerzego Ulmy, Agaty Frendo i Piotra Sagana, a także oryginalne dokumenty z zasobu Archiwum IPN oraz przedmioty wydobyte podczas ekshumacji z grobu Rodziny Ulmów na cmentarzu w Markowej i w miejscu zbrodni (m.in. guzik z bluzki Wiktorii, którą miała na sobie w chwili śmierci, gwoździe i fragmenty trumny, a także niemiecki pocisk i łuskę). Planowano, że ekspozycja w Muzeum Polaków Ratujących Żydów w Markowej będzie dostępna dla zwiedzających do 30 listopada 2023 r., ale z racji olbrzymiego zainteresowania termin wielokrotnie przedłużano, w końcu przyjęto, że potrwa ona do 30 listopada 2024 r., a więc do pierwszej rocznicy beatyfikacji.

Ponadto w ramach inicjatyw prezydenckiego Komitetu ds. Obchodów prezentowano dodatkowo wystawę pt. „Samarytanie z Markowej” autorstwa Mateusza Szpytmy²⁰. Po raz pierwszy można ją było oglądać 24 marca 2010 r. w Warszawie, od tego czasu odwiedziła ona wiele polskich i zagranicznych miast na sześciu kontynentach. Po sześciu latach – w związku z otwarciem muzeum w Markowej – została uzupełniona o dodatkowe zdjęcia i nową grafikę²¹. Ta odnowiona wersja została

¹⁸ <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/wydarzenia/20947,W-Markowej-otwarto-wystawe-IPN-Blogoslawieni-Sprawiedliwi-albowiem-Opowiesc-o-Ro.html>, dostęp 28 XII 2023 r.

¹⁹ Z relacją z otwarcia wystawy można zapoznać się pod poniższym linkiem: <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/wydarzenia/20947,Blogoslawieni-Sprawiedliwi-albowiem-Opowiesc-o-Rodzynie-Ulmow-otwarcie-wystawy-A.html>, dostęp 31 X 2023 r.

²⁰ Wystawę można pobrać pod poniższym linkiem: <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/wystawy/20595,Wystawa-Samarytanie-z-Markowej-Ulmowie-Polacy-zamordowani-przez-Niemcow-za-pomoc.html>, dostęp 2 XI 2023 r.

²¹ <https://dzieje.pl/wystawy/26-krajow-odwiedzila-odnowiona-wystawa-samarytanie-z-markowej-o-rodzynie-ulmow>.

przygotowana przez IPN Oddział w Krakowie i Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego. W miesiącach poprzedzających beatyfikację wystawę można było obejrzeć m.in. podczas Światowych Dni Młodzieży w Lizbonie (1–6 sierpnia 2023 r.) czy w czasie XXXII Krajowej Wystawy Rolniczej w Częstochowie towarzyszącej ogólnopolskim dożynkom na Jasnej Górze (2 września 2023 r.), a tuż po uroczystościach beatyfikacyjnych, od 14 września 2023 r. – na Katolickim Uniwersytecie w Rosario w Argentynie.

Równie istotnym wydarzeniem zorganizowanym przez Instytut Pamięci Narodowej we współpracy z Kancelarią Prezydenta RP w ramach Komitetu Prezydenta RP ds. Obchodów Towarzyszących Beatyfikacji Rodziny Ulmów była konferencja popularnonaukowa podsumowująca dotychczasowe badania nad niemiecką zbrodnią w Markowej pt. „Niemiecki mord na Ulmach. Represje za pomoc ludności żydowskiej w kontekście realiów czasu Zagłady”, która odbyła się 7 września 2023 r. w Belwederze. Sesja została podzielona na trzy panele dyskusyjne: „Stan wiedzy na temat Polaków ratujących Żydów podczas okupacji niemieckiej”, „Niemiecki terror i represje wobec ludności cywilnej za pomoc Żydom” i „Niemiecki mord na Ulmach jako element terroru okupanta na ziemiach polskich”. W pierwszym z nich udział wzięli dr hab. Sebastian Piątkowski (Delegatura IPN Radom), dr Tomasz Domański (Delegatura IPN Kielce) i dr Alicja Gontarek (IPN Lublin), w drugim – dr hab. Bogdan Musiał, dr hab. Grzegorz Berendt (Uniwersytet Gdański, dyrektor Muzeum II Wojny Światowej), dr Maciej Korcuć (IPN Kraków), w trzecim zaś – dr Mateusz Szpytma, dr Wojciech Hanus (IPN Rzeszów) i ks. dr Witold Burda (dyrektor Wydziału ds. Kanonizacyjnych Kurii Metropolitalnej w Przemyślu). Podczas ostatniego panelu omówiono wiele szczegółowych zagadnień poświęconych Rodzinie Ulmów. Uczestnicy mieli okazję poznać motywacje, którymi kierowali się Józef i Wiktoria ukrywający w swoim domu ośmioro Żydów, a także okoliczności mordu, jego dokładny przebieg oraz losy niemieckich funkcjonariuszy żandarmerii biorących udział w zbrodni w Markowej.

Podsumowując konferencję w Belwederze, dr Szpytma powiedział: „[...] chciałbym, aby Niemcy i jako państwo, i jako społeczeństwo wiedziały znacznie więcej o zbrodniach, które Rzesza Niemiecka popełniła na ziemiach polskich w latach 1939–[19]45. Ważnym sygnałem o woli poznania realiów tamtych dni byłoby pokazanie w publicznej telewizji niemieckiej filmu *Historia jednej zbrodni*, opo-

wiadającego nie tylko o zbrodni na wielodzietnej rodzinie Ulmów ukrywającej Żydów, ale i powojennych losach Eilerta Diekena, który podczas wojny dowodził akcjami, podczas których wymordowano wielu Żydów i Polaków”²².

Wśród innych działań prezydenckiego Komitetu ds. Obchodów warto wymienić m.in. prezentację 13 lipca 2023 r. na Dworcu Centralnym w Warszawie lokomotywy z grafiką przedstawiającą Rodzinę Ulmów i podpisem „Zamordowani przez Niemców za ratowanie Żydów podczas II wojny światowej”. Do 4 września 2023 r. pociąg ten kursował na trasie Przemysł–Berlin. Równolegle w holu głównym dworca do 24 lipca 2023 r. podróżujący mogli się zapoznać się z wystawą „Samarytanie z Markowej”.

Ważnymi wydarzeniami wpisującymi się w działalność prezydenckiego Komitetu ds. Obchodów i odbywającymi się z udziałem przedstawicieli IPN były uroczystości związane z nadaniem dworcowi PKP w Łąncucie 30 sierpnia 2023 r. imienia Rodziny Ulmów²³ oraz ogłoszenie 8 września 2023 r. konkursu dla nauczycieli na najlepszy scenariusz lekcji „Sprawiedliwi z Markowej”. Konkurs został zorganizowany przez Instytut Pamięci Narodowej i Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Przygotowując się do obchodów beatyfikacyjnych, IPN stworzył dwujęzyczną stronę internetową poświęconą Rodzinie Ulmów²⁴ i zawierającą wiele ważnych informacji na ten temat. Są tam m.in. dokumenty Józefa i Wiktorii Ulmów (w tym zawiadomienie o ukończeniu przez Józefa Krajowej Szkoły Rolniczej w Pilźnie, kenkarta Wiktorii Ulmy czy dyplom honorowy „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”), materiały archiwalne będące integralną częścią Archiwum IPN (w tym protokół przesłuchania świadka Franciszka Szylara, akt oskarżenia i fragment wyroku z 30 sierpnia 1958 r. Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie, który skazał Josefa Kokotta, jednego z żandarmów niemieckich biorących udział w zbrodni w Markowej, na karę śmierci). Na stronie można także przeczytać o publikacjach i wystawach IPN poświęconych Ulmom, obejrzeć nagrane dyskusje, filmy oraz pobrać foldery edukacyjne dotyczące polskich Sprawiedliwych.

²² <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/189835,Konferencja-naukowa-Niemiecki-mord-na-Ulmach-Represje-za-pomoc-ludnosci-zydowski.html>, dostęp 13 III 2024 r.

²³ W czasie uroczystości odsłonięto również tablicę pamiątkową oraz mural poświęcony Rodzinie Ulmów autorstwa Arkadiusza Andrejkowa.

²⁴ <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/>.

Biuro Nowych Technologii IPN przygotowało interaktywny projekt edukacyjny o losach Rodziny Ulmów pt. „Świadectwo poMOCY”, składający się z dwóch zasadniczych części – etiudy filmowej w wirtualnej rzeczywistości i wystawy immersyjnej. Instalacja znajdowała się w specjalnie wykonanym mobilnym kontenerze. Premiera immersyjnej etiudy filmowej odbyła się 9 września 2023 r. przed budynkiem Oddziału IPN w Rzeszowie. Każdy z pokazów poprzedzony był kilkuminutową prelekcją pracowników oddziału.

W dniu beatyfikacji na kanale IPNTV wyemitowano (w trzech wersjach językowych – polskiej, angielskiej i hiszpańskiej) etiudę filmową przygotowaną przez Biuro Współpracy Międzynarodowej IPN. Film składa się z trzech części: pierwsza opowiada o życiu rodzinnym widzianym oczami Wiktorii Ulmy, druga to tło historyczne (okupacja i terror niemiecki), trzecia jest omówieniem procesu beatyfikacyjnego. Ścieżka dźwiękowa, podobnie jak obraz, także jest trójelementowa, składają się na nią muzyka chóralna, tradycyjna melodia ze wsi Markowa w wykonaniu Kapeli Ludowej „Markowianie” oraz specjalnie skomponowany utwór oddający grozę okupacji²⁵.

Jeśli chodzi o słowo drukowane, to Instytut Pamięci Narodowej z okazji procesu beatyfikacyjnego wznowił książki autorstwa Mateusza Szpytmy pt. *Sprawiedliwi i ich świat w fotografii Józefa Ulmy* i *The Righteous and the Merciful* oraz wydał publikację popularyzatorską pt. *Nie tylko o Ulmach. O pomocy udzielanej Żydom przez Polaków podczas okupacji niemieckiej w latach 1939–1945* pod red. Tomasza Domańskiego i Alicji Gontarek²⁶. Ta ostatnia publikacja, do której wstęp napisał prezes IPN Karol Nawrocki, rozpoczyna się wywiadem z dr. Mateuszem Szpytmą pt. *Heroizm przezwycięzył lęk*, przeprowadzonym przez Jana M. Rumana. Na całość składa się jeszcze pięć artykułów: *Co wiemy o pomocy udzielanej Żydom przez Polaków w okresie II wojny światowej?* Tomasza Domańskiego i Alicji Gontarek, *Niemiecka polityka gospodarcza w okupowanej Polsce a materialne warunki niesienia pomocy Żydom* Grzegorza Berendta, *Rada Pomocy Żydom „Żegota” w strukturach*

²⁵ Z etiudą filmową można zapoznać się pod poniższym linkiem: <https://www.youtube.com/watch?v=PfjhLvsnyQg&list=PLqh0OnxCcUeSyZ-zQjaXoo5PwySwVpap2&index=4>, dostęp 2 XI 2023 r.

²⁶ *Nie tylko o Ulmach. O pomocy udzielanej Żydom przez Polaków podczas okupacji niemieckiej w latach 1939–1945*, red. T. Domański, A. Gontarek, Warszawa 2023. Publikacja wydana została także w języku angielskim.

Polskiego Państwa Podziemnego Waldemara Grabowskiego, *Pomoc uciekinierom żydowskim po stronie aryjskiej Krakowa* Romana Gieronio oraz *99 ofiar. Niemiecka pacyfikacja wsi Białka pod Parczewem w dystrykcie lubelskim w odwecie za pomoc ukrywającym się Żydom i jeńcom sowieckim* Rafała Drabika.

Staraniem Kurii Metropolitalnej w Przemyślu została wydana praca zbiorowa pt. *Ulmowie. Przestrzeń świętości*²⁷, która jest kompleksowym spojrzeniem na życie, poświęcenie, wiarę i ofiarę Józefa i Wiktorii oraz ich siedmiorga dzieci. Liczący ponad 400 stron wolumin składa się z 28 artykułów naukowych i jest podzielony na 3 bloki tematyczne: historyczny, biblijno-teologiczny oraz pastoralny. Do książki tej także weszły artykuły pracowników IPN: *Polnische Polizisterei jako element realizacji niemieckiej polityki okupacyjnej w Generalnym Gubernatorstwie* Tomasza Domańskiego, *Josef Kokott „Diabeł Łańcucki”*. *Funkcjonariusz posterunku żandarmerii niemieckiej w Łańcucie, zbrodniarz niemiecki. Współsprawca zbrodni na Rodzinie Ulmów w Markowej i ukrywanych u nich Żydach* oraz *Lata wojny i okupacji na terenie wschodniej części byłego woj. lwowskiego. Proces zagłady i pomoc Polaków dla tamtejszej ludności żydowskiej* Wojciecha Hanusa; *Świadomość historyczna a kształtowanie uczuć patriotycznych* Krzysztofa Kaczmarek, *Rodzina Ulmów – wzór męstwa w nieludzkich czasach* Mariusza Krzysztofińskiego, *Ideologia narodowosocjalistyczna w szkoleniu niemieckiej policji porządkowej w Generalnym Gubernatorstwie ze szczególnym uwzględnieniem wątków antypolskich i antykatolickich* Marcina Przegiętki oraz *Samarytanie z Markowej. Słudzy Boży Ulmowie – rodzina, która oddała swoje życie za pomoc Żydom* Mateusza Szpytmy.

Należy także wspomnieć Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN, które od 30 marca do 1 kwietnia 2023 r. przeprowadziło ekshumację szczątków Rodziny Ulmów na cmentarzu parafialnym w Markowej. Oględzin antropologicznych i sądowo-lekarskich dokonali pracownicy Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu we współpracy z BUWiM. Ponadto na cmentarzu w Markowej IPN zrekonstruował nagrobek Rodziny Ulmów, będący wierną kopią historycznego grobu z lat sześćdziesiątych XX w. (który z racji nietrwałości materiału uległ całko-

²⁷ *Ulmowie. Przestrzeń świętości*, red. W. Janiga, Przemyśl 2023.

witej destrukcji)²⁸, a także wykonał nowy nagrobek dla Jana i Heleny Cwynarów, w których domu końca okupacji niemieckiej doczekał Abraham Segal. 5 czerwca 2023 r. z inicjatywy dr. Nawrockiego IPN przeprowadził również prace archeologiczne w miejscu rozstrzelania Rodziny Ulmów i ukrywanych przez nich Żydów²⁹.

Innym działaniem BUWiM IPN podjętym w ramach przygotowań do beatyfikacji było upamiętnienie Żydów z rodzin Goldmanów, Grünfeldów i Didnerów, którzy zostali zamordowani wraz z Ulmami. Te rodziny żydowskie – podobnie jak inne poddane eksterminacji w Markowej – nie miały w miejscu swojego pochówku tradycyjnej żydowskiej steli nagrobnej. 10 września 2023 r. na Cmentarzu Wojennym Ofiar Hitleryzmu w Jagielle-Niechciałkach odsłonięto ufundowany przez IPN pomnik w kształcie macewy³⁰, poświęcony pamięci Żydów obywateli II Rzeczypospolitej zamordowanych w Markowej w latach 1942–1944 przez funkcjonariuszy państwa niemieckiego³¹.

Elementem działalności edukacyjnej Instytutu Pamięci Narodowej było przygotowanie trzech dodatków historycznych, które po opublikowaniu w prasie zostały zamieszczone na stronie internetowej IPN. Pierwszy z nich – *Rodzina Ulmów*.

²⁸ Akt opieki nad byłym grobem Rodziny Ulmów został przekazany oddziałowi parafialnemu Akcji Katolickiej.

²⁹ W trakcie prac archeologicznych przeprowadzonych w miejscu zbrodni odnaleziono monetę 20-groszową wybitą w 1923 r. w Warszawie – znajdowała się w wierzchniej warstwie ziemi za tablicą upamiętniającą; łuskę amunicji systemu Mauser kal. 7,92 mm, wyprodukowaną w zakładach Märki-sches Walzwerk GmbH w Strausbergu, 7. partia z 1941 r. – tkwiła w wierzchniej warstwie ziemi, 4–5 m od ww. tablicy upamiętniającej, a także pocisk pistoletowy kalibru 9 mm – leżał w jednej z dwóch jam grobowych (140–160 cm pod poziomem gruntu), stanowiących pierwotne miejsca pochówku rozstrzelanych.

³⁰ W uroczystościach na cmentarzu w Jagielle-Niechciałkach uczestniczyli prezydent Andrzej Duda z małżonką Agatą Kornhauser-Dudą i ministrowie z Kancelarii Prezydenta RP, m.in. Grażyna Ignaczak-Bandych, Piotr Ćwik, Wojciech Kolarski. Obecni byli także Ewa Leniart, Władysław Ortyl, Karol Nawrocki, Mateusz Szytyma oraz przedstawiciele środowisk żydowskich. Modlitwę przed pomnikiem odmówili naczelny rabin Polski Michael Schudrich oraz kard. Grzegorz Ryś, przewodniczący Komitetu KEP ds. Dialogu z Judaizmem, i kard. Marcello Semeraro, wysłannik Ojca Świętego, prefekt Dykasterii Spraw Kanonizacyjnych.

³¹ Treść inskrypcji brzmi: „Pamięci Żydów obywateli II Rzeczypospolitej zamordowanych w Markowej w latach 1942–1944 przez funkcjonariuszy niemieckich formacji okupacyjnych ekshumowanych z miejsc kaźni i przeniesionych na ten cmentarz w 1947 r. Tu spoczywają błogosławionej pamięci zamordowani z Rodziną Ulmów Saul Goldman, Mechel Goldman, Joachim Goldman, Baruch Goldman, Mojżesz Fajwel Goldman, Gołda (Genia) Grünfeld, Lea Didner, Reszla (Reiszel) Didner oraz Masia Grinbaum, Rojza Grinbaum, Ryfka Grinbaum, Szloma Loberfeld, Lejzor Lombarfeld, Hadasa Miller, Szmul Tencer i 34 osoby nieznanne”.

Samarytanie z Markowej – ukazał się 16 lutego 2023 r. w dwumiesięczniku „W Sieci Historii”³². Znalazły się tam następujące artykuły: *Ukarane człowieczeństwo* Karola Nawrockiego, *„Ratując życie innych, złożyli w ofierze własne...” Rodzina Ulmów z Markowej* Wojciecha Hanusa i *Samarytanie z Markowej – droga do chwały ołtarzy* ks. Witolda Burdy. Pierwszy tekst opisuje pokrótce postać Eilerta Diekena, komendanta posterunku żandarmerii niemieckiej w Łańcucie, który wydał rozkaz zamordowania Rodziny Ulmów i ukrywanych przez nich Żydów, drugi przedstawia historię życia Józefa i Wiktorii oraz ich dzieci od narodzin aż po męczeńską śmierć, a także proces ich upamiętnienia, ostatni wyjaśnia historię i przebieg procesu beatyfikacyjnego Rodziny Ulmów.

Dwa pozostałe dodatki dołączono do poczytnych dzienników krajowych. 6 września 2023 r. w „Naszym Dzienniku” ukazał się pierwszy z nich – *Błogosławieni z Markowej*³³ – w którym zamieszczono artykuły *Ulmowie i ich kaci* Karola Nawrockiego oraz *Uniknęli kary* Wojciecha Hanusa, a także wywiad Dariusza Pogorzelskiego z dr. Mateuszem Szpytmą, zatytułowany *Waga ofiary Ulmów*. W drugim, zamieszczonym 8 września 2023 r. w „Gazecie Polskiej Codziennie”³⁴, opublikowano *Przypowieść o błogosławionych Ulmach i łańcuckim diable* Karola Nawrockiego, *Josef Kokott – zbrodniarz niemiecki, współodpowiedzialny za śmierć rodziny Ulmów z Markowej i ukrywanych u nich Żydów* Wojciecha Hanusa oraz wywiad Marii Kobylińskiej z dr. Mateuszem Szpytmą, zatytułowany *Dziedzictwo Ulmów*.

Z artykułami popularnonaukowymi w wersji cyfrowej można się było zapoznać na portalach internetowych: *Wszystko Co Najważniejsze* (Karol Nawrocki, *Męczeństwo, czyli świadectwo*³⁵; Mateusz Szpytma, *Na czym polega wyjątkowość rodziny Ulmów?*³⁶) oraz *Przystanek Historia* (Wojciech Hanus, *Josef Kokott. Funkcjonariusz*

³² Dodatek jest dostępny on-line: <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/publikacje-o-ulmach/dodatki-prasowe/20652,Rodzina-Ulmow-Samarytanie-z-Markowej-dodatek-histeryczny-IPN-w-magazynie-W-sieci.html>, dostęp 3 XI 2023 r.

³³ Dodatek jest dostępny on-line: <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/publikacje-o-ulmach/dodatki-prasowe/20970,Blogoslawieni-z-Markowej-dodatek-histeryczny-Instytutu-Pamieci-Narodowej-do-Nasz.html>, dostęp 3 XI 2023 r.

³⁴ Dodatek jest dostępny on-line: <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/publikacje-o-ulmach/dodatki-prasowe/21007,Dodatek-histeryczny-Instytutu-Pamieci-Narodowej-do-Gazety-Polskiej-Codziennie-po.html>, dostęp 3 XI 2023 r.

³⁵ <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/karol-nawrocki-wiktoria-i-jozef-ulmowie/>, dostęp 3 XI 2023 r.

³⁶ <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/mateusz-szpytma-wyjatkowosc-rodziny-ulmow/>, dostęp 3 XI 2023 r.

żandarmerii niemieckiej współodpowiedzialny za śmierć rodziny Ulmów; Wojciech Hanus, *Michael Dziewulski. Funkcjonariusz żandarmerii niemieckiej współodpowiedzialny za śmierć rodziny Ulmów*; Agnieszka Szajewska, *Ulmowie – Błogosławieni z Markowej*; Mateusz Szpytma, *Błogosławieni Sprawiedliwi. Życiorys Józefa i Wiktorii Ulmów oraz ich rodziny*).

Pod koniec roku 2023 Instytut Pamięci Narodowej przygotował 20 kilkunastominutowych podcastów poświęconych Polakom pomordowanym za pomoc Żydom, w których nagraniu udział brali pracownicy IPN, wśród nich uczestnicy Centralnego Projektu Badawczego „Dzieje Żydów w Polsce i stosunki polsko-żydowskie w latach 1917–1990”. Każdy z filmów opowiadał historię jednej rodziny lub osoby. Bohaterami poszczególnych odcinków były m.in. rodziny Kowalskich czy Baranków. Nagrania uzupełnione o materiały ikonograficzne i archiwalne były sukcesywnie prezentowane w kolejnych miesiącach³⁷.

Przez miesiące przygotowani do beatyfikacji pracownicy IPN wygłaszali wykłady³⁸, referaty³⁹ i prelekcje⁴⁰ poświęcone Zagładzie, Polakom ratującym Żydów

³⁷ W nagraniach wzięli udział: Tomasz Domański (Delegatura IPN Kielce), Roman Gieroń (IPN Kraków), Tomasz Gonet (IPN Katowice), Martyna Grądzka-Rejak (IPN), Wojciech Hanus (IPN Rzeszów), Janusz Kłapeć (IPN Lublin), Maciej Korcuć (IPN Kraków), Edyta Krężolek (Delegatura IPN Kielce), Aleksandra Namysło (IPN Katowice), Sebastian Piątkowski (Delegatura IPN Radom) i Damian Sitkiewicz (Oddział IPN Warszawa).

³⁸ 28 VI 2023 r. w Domu Arcybiskupów Warszawskich odbyła się konferencja zatytułowana „Rodzina Ulmów – świadectwo i testament”. Organizatorem wydarzenia była Fundacja na rzecz Wymiany Informacji Katolickiej we współpracy z Katolicką Agencją Informacyjną. Udział w konferencji wzięli: Waldemar Rataj (dyrektor MPRŻ w Markowej), ks. dr Witold Burda (postulator w procesie beatyfikacyjnym i kanonizacyjnym Rodziny Ulmów), a także pracownicy IPN – dr Martyna Grądzka-Rejak (BBH IPN), która wygłosiła referat pt. „Represje za pomoc Żydom na okupowanych ziemiach polskich w czasie II wojny światowej”, oraz dr Mateusz Szpytma (zastępca prezesa IPN) z referatem „Ulmowie, Szyklarowie i inni – jak wieś Markowa pomagała Żydom”.

³⁹ 31 VIII 2023 r. w ramach szkolenia dla nauczycieli pt. „Pomoc Żydom w czasie II wojny światowej na przykładzie Ulmów”, zorganizowanego przez Wojewódzki Ośrodek Metodyki w Rybniku, dr Marcin Chorążki wygłosił wykład „Wieś polska podczas niemieckiej okupacji na przykładzie Markowej. Codziennosc w rzeczywistości okupacyjnej”. Tenże historyk w ramach kolejnego szkolenia dla nauczycieli, zorganizowanego tym razem przez Śląskie Kuratorium Oświaty Delegatura w Gliwicach, 12 X 2023 r. on-line zapoznał słuchaczy z tematem „Polacy Ratujący Żydów podczas II wojny światowej na przykładzie rodzin z Markowej”, a 22 XI 2023 r. w Muzeum Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej mówił o „Sytuacji polskiego społeczeństwa pod okupacją niemiecką ze szczególnym uwzględnieniem położenia ludności żydowskiej”.

⁴⁰ Prelekcja dla młodzieży szkolnej „Rodzina Ulmów. Bohaterowie z Markowej” w Bydgoszczy, 7 IX 2023 r.; prelekcja towarzysząca otwarciu wystawy „Samarytanie z Markowej. Ulmowie – Polacy zamordowani przez Niemców za pomoc Żydom” w Gietrzwałdzie, 8 IX 2023 r.; prelekcja dr. Marcina Chorążkiego dla uczniów klas VII i VIII Szkoły Podstawowej nr 4 im. Stefana Żeromskiego w Jaro-

i historii Rodziny Ulmów, brali udział w warsztatach⁴¹ i dyskusjach⁴², udzielali wywiadów mediom, służyli konsultacjami merytorycznymi reżyserom filmów oraz uczestniczyli w nagraniach⁴³. 9 czerwca 2023 r. odbyła się premiera *Historii jednej zbrodni* w reżyserii Mariusza Pilisa z udziałem dr. Macieja Korkucia i dr. Joanny Lubeckiej; 25 sierpnia 2023 r. filmu *Ulmowie. Błogosławiona rodzina* w reżyserii Dariusza Walusiaka, a 9 września 2023 r. – *Przykazanie miłości. Historia rodziny Ulmów z Markowej* w reżyserii Marty Pietrasiewicz.

Nie sposób pominąć działalności Komitetu Organizacyjnego Roku Rodziny Ulmów na Podkarpaciu, zrzeszającego Samorząd Województwa Podkarpackiego, Samorząd Powiatu Łąncuckiego, Samorząd Gminy Markowa, Parafię pw. św. Doroły w Markowej, Szkołę Podstawową w Markowej, Towarzystwo Przyjaciół Markowej, Fundację im. Rodziny Ulmów SOAR, Filharmonię Podkarpacką, Muzeum w Przeworsku, Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej

sławiu pt. „Nasi sąsiedzi, Żydzi... Losy Żydów, obywateli polskich z Kreis Jaroslau (1939–1944)”, 11 XI 2023 r., prelekcje pt. „Rodzina Ulmów jako przykład Polaków ratujących Żydów” dla szkół w Szczecinie, Koszalinie, Krakowie i Gorzowie Wielkopolskim.

⁴¹ Oddział IPN w Lublinie 6 IX 2023 r. w swojej siedzibie przy ul. Wodopojnej przygotował warsztaty dla uczniów szkół ponadpodstawowych pt. „Fotografia życia rodziny Ulmów”. Pracownicy Oddziału IPN w Białymstoku w dniach 11–22 IX 2023 r. przeprowadzili warsztaty z nauczycielami na podstawie teki edukacyjnej „Polacy ratujący Żydów”. 6 X 2023 r. w Oddziale IPN w Gdańsku odbyło się seminarium dla nauczycieli pt. „Ulmowie i inni Sprawiedliwi. Na ratunek Żydom w czasie II wojny światowej” z udziałem dr. Tomasza Domańskiego (IPN Kielce).

⁴² 4 IX 2023 r. w kinie Iluzjon w Warszawie wyświetlono film *Historia jednej zbrodni*. Po projekcji odbyła się dyskusja z udziałem reżysera Mariusza Pilisa, dr. Mateusza Szyptmy, dr. Macieja Korkucia i prowadzącego Marcina Wikły. 5 IX 2023 r. pokaz filmu i dyskusja z udziałem Mariusza Pilisa, Mateusza Szyptmy, Eldada Becka (korespondenta izraelskiego dziennika „Israel Hayom”) i Floriana Petersa (Miejsce Pamięci Cichych Bohaterów) odbyły się w siedzibie Instytutu Pileckiego w Berlinie. 18 IX 2023 r. film ten pokazano także w Dolnośląskim Centrum Filmowym we Wrocławiu. Tym razem w debacie – oprócz reżysera – uczestniczyli dr Marcin Chorążki (OBBH IPN w Krakowie), dr Wojciech Hanus (OBBH IPN w Rzeszowie) i dr Michał Siekierka (OBBH IPN we Wrocławiu). Organizatorem tego ostatniego wydarzenia było OBEP IPN we Wrocławiu. Z kolei Oddział IPN w Rzeszowie w ramach Podkarpackiego Kongresu Pamięci Narodowej 5 X 2023 r. zorganizował panel dyskusyjny pt. „Miłość bliźniego w nieludzkich czasach – świadectwo rodziny Ulmów z Markowej” z udziałem dr Aleksandry Namysło, dr. Mateusza Szyptmy, ks. dr Witolda Burdy, dr. hab. Sebastiana Piątkowskiego i Mateusza Dzieduszyckiego.

⁴³ Autor niniejszego tekstu był konsultantem merytorycznym filmu realizowanego przez TVP Polonia pt. *Przykazanie miłości. Historia rodziny Ulmów z Markowej* w reżyserii Marty Pietrasiewicz, który miał premierę 9 IX 2023 r. w TVP Polonia. Ponadto historycy IPN: dr hab. Elżbieta Rączy, dr hab. Mariusz Krzysztofiński i dr Wojciech Hanus, uczestniczyli w zdjęciach do filmu nagrywanego przez TVP Historia i TVP Rzeszów pt. *Porzucone kwiaty* w reżyserii ks. Józefa Brzostowskiego, opowiadającego o losach rodziny Ulmów.

w Markowej oraz Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie. Komitet zbierał się co miesiąc w siedzibie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie. W ramach jego działań Instytut Pamięci Narodowej przy współpracy z Departamentem Promocji, Turystyki i Współpracy Gospodarczej podkarpackiego urzędu marszałkowskiego przygotował broszurę pt. *Błogosławieni i miłosierni. Rodzina Ulmów z Markowej* autorstwa Marcina Bukały (IPN Rzeszów) i Wojciecha Hanusa (IPN Rzeszów), projekt graficzny, skład i łamanie – Katarzyna Hudzicka-Chochorowska (IPN Rzeszów). Broszura była kolportowana 8 czerwca 2023 r., w święto Bożego Ciała, podczas koncertu *Jednego Serca Jednego Ducha* w Rzeszowie, przy okazji różnych innych wydarzeń poprzedzających beatyfikację, a także w jej dniu.

* * *

Reasumując – Instytut Pamięci Narodowej do dnia beatyfikacji podjął bardzo wiele różnych inicjatyw i działań, których celem było upamiętnianie Rodziny Ulmów i Polaków ratujących Żydów na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką oraz rozpowszechnianie wiedzy na ten temat. W powyższym artykule opisano głównie te realizowane do 10 września 2023 r. przez Centralę i Oddział IPN w Rzeszowie, który swoim zasięgiem terytorialnym obejmuje wieś Markowa. Należy podkreślić, że IPN nie ustaje w wysiłkach na rzecz zachowania pamięci o Ulmach jako o symbolu poświęcenia i męczeństwa wszystkich Polaków ratujących Żydów, sam zarówno organizuje, jak i wspiera inne przedsięwzięcia temu służące.